

KADI BURHANEDDİN'İN ŞİİRİNDE ÖLÜM TEMİ VE ECEL KAVRAMINA BİÇİMSEL YAKLAŞIM

İlyas YAZAR*

ÖZET

Ölüm teması, evrenselliği dikkate alındığında bütün edebiyatlarda işlenen ortak bir temadır. İnsanlığın evrendeki varlığıyla eşit bir geçmişe sahip olan ölüm; yine insanlık tarihi boyunca, başta çeşitli dinler ve doktrinler olmak üzere; düşünürler, âlimler ve sanatçılar tarafından mercek altına alınarak her toplumun kültür düzleminde, kendine bir yer edinmiştir. İslam öncesi Türk kültüründe de çeşitli inançlar içinde yer bulan bu tem, İslamiyet sonrası teşekkür etmeye başlayan Divan şiirinde de geniş biçimde kullanılmaktadır. Başta *ölüm* ve *ecel* olmak üzere, *fenâ*, *âhir*, *son*, *yokluk*, *vuslat*, *öte* gibi çeşitli kavramlarla ifade edilen bu hakikat, Divan edebiyatının kuruluş devresi diyebileceğimiz 15.yüzyıla kadarki süreçte de, yine mısralardaki varlığıyla muhataplarına soğukluğunu hissettirmeye devam etmiştir. Makalemizde Kadı Burhaneddin'in şiirlerinde ölüm temiyile ilgili yaklaşımlar ve Kadı Burhaneddin'in ecel kavramına bakışı değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Kadı Burhaneddin, Divan Şiiri, Ölüm, Ecel.

EXPLORING THE THEME OF DEATH IN KADI BURHANEDDIN'S POETRY

ABSTRACT

When the theme of death is took into consideration by the globe it is a common theme in all literature. The death has an equal historic past as of humans on the globe. During the history of humans

*Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi, Buca Eğitim Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Eğitimi Anabilim Dalı, i.yazar@deu.edu.tr

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/6 Fall 2009*

especially of different religions and doctorines, philosophers and artists have took this theme into consideration and has made a place for itself in every culture. Before this theme has took place in the Turkish culture and after Islam the Muslim Council champer has used this in a large perspective to start off with death, the and loneliness are ways of describing this theme. Until the start of the Divan Literature which we can say is the start of the 15th century the existence of the line of poetry has portrayed coldness to me interlocutor. The poems of Kadı Burhaneddin on the theme of death will take into consideration the concept of the death and will be on the way the poems approach the theme of death.

Key Words: Kadı Burhaneddin, Divan Literature, Death.

Ölüm, sözlükte can vermek, hayatın sona ermesi, yaşamaz olmak, hayatın tam ve kesin olarak sona ermesi, ahiret yolculuğu¹ gibi anlamlara gelmekle birlikte daha çok ecel sözcüğü ile ifadesini bulmaktadır. Ecel ise, sözlük anlamı olarak hayatın sonu, ölüm zamanı demektir.² Ölümle ilgili olarak, “ölüm korkusu, ölüm fermanı, ölüm sessizliği, ölüp ölüp dirilmek, ölenle ölinmez, ölüm Allah’ın emri, ölümü göze almak, ölümüne susamak”; ecel ile ilgili olarak da “ecel beşiği, ecel şerbeti, ecel teri, eceli gelmek, eceline susamak, eceliyle ölmek, ecele, çare bulunmaz, ecel geldi cihana baş ağrısı bahane” gibi pek çok birleşik sözcük, deyim ve atasözü ölüm ve ölüme dair söz varlıklarımız olarak kültürel dünyamızda canlılığını korumaktadır. Bu kapsamda yapılabilecek basit bir araştırmanın, sadece ölümle ilgili olarak söz varlığımız içinde 153 farklı kullanım biçiminin olduğunu ortaya koymasını, ölüm kavramının kültür dünyamızla ne derece ilişkili olduğunu açık biçimde göstermektedir.³

İnsanoğlu ölümle mücadele edilemeyeceği, başa çıkılamayacağı, üstesinden gelinemeyeceği ve itiraz edilemeyeceği hakikati karşısında, ölüm gerçeğini idrak etme ve algılama biçimine, yön verme eğilimlerini geliştirmeye çalışmıştır. Ölümün farklı biçimlerdeki bütün yorumları aslında ölüm gerçeği karşısındaki

¹ Türkçe Sözlük, Türk Dil Kurumu, Ankara, 2005, s.1539.

² Türkçe Sözlük, s.598.

³TDK Türkçe Sözlük’te “ölüm” sözcüğüyle birlikte kullanılan sözcük, birleşik sözcük, deyim ve atasözlerinin sayısının 153 olduğunu ortaya koymaktadır. (<http://tdkterim.gov.tr/bts> E.T.:02.02.2009)

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/6 Fall 2009*

çaresizliği ortadan kaldırmaya, korkuyu gidermeye ve acıları dindirmeye yönelik girişimlerdir. Ölümü algılama boyutunda kültürlerin, dinlerin, felsefelerin ve çeşitli öğretilerin değişik açılımlar sergilediği bilinmektedir.

Ölüm gerçeği ile ilk yüzleşen insan ile günümüz insanı arasında ölümden korkma, acı duyma ve dehşete kapılma açılarından ciddi bir ayrım söz konusu değildir. İnsanlık tarihinin gelişim seyrine göre ölüm karşısındaki duruş, çeşitli kültürlerde ve medeniyetlerde yukarıda da ifade edildiği biçimde farklı telakkilere de yol açmıştır. Bunlardan kimilerine göre ölüm gerçeği, bir yok oluş, tükeniş, bitiş anlamına gelirken ilahi dinler nokta-i nazarında yeniden doğuş, ebedi âleme bir yolculuk, sevgiliye kavuşma gibi imajlarla tatlı ve güzel gösterilmeye çalışılmıştır.⁴

İnsanlık tarihiyle paralel bir geçmişe sahip olan ölüm gerçeğine, sanatın, özellikle de şiirin uzak kalması düşünülemez. Bu nedenle “ölüm” temi de şiirde kullanılan evrensel temalardan biridir. Ölümün, dünya edebiyatlarında işlenen ortak bir tema olduğu gerçeğinden hareketle edebiyatımızda da bu anlayışa dayalı yaklaşımlar, edebiyatın tarihi gelişimine paralel biçimde her dönemde ele alınıp işlenmiştir. İslam öncesi Türk edebiyatından günümüze ulaşan örnekler yanında, İslâm kültürüne girdikten sonra yazılmış hemen hemen her eserde, şâirlerin ölüm temasını işlediğini görmek mümkündür. Şâirin hayat tarzı, yaşama ve evrene bakışı, inanç dünyası, kültürel birikimi, psikolojisi ölüm düşüncesini ele alışını ve işleyiş biçimini de etkilemiştir. Divan şiiri de bu noktada, ölüm temasını işlerken genel olarak ölümü sorgulamaktan uzak durma amacı gütmeye çalışmaktadır. Bu konuda E.Yeniterzi, divan şâirinin ölümü acı bir gerçek olarak algıladığını, onun soğuk ve tatsız bir olay olmanın ötesinde, âşığın sevgili uğruna canını feda etmesi şeklinde, şâirane tablolar olarak ele alınması gerektiğini ifade eder.⁵

Sagu, ağıt, mersiye gibi edebi türler yanında ölen kişilerin ardından düşürülen tarihler ve manzum olarak yazılmış mezar kitabeleri gibi metinler doğrudan ölüm temasının işlendiği müstakil örnekler olarak değerlendirilebilir. Bu tür şiirlerde, bilhassa mersiyeelerde; dünyanın geçiciliği, feleğin dönekliği, ölenin kaybından

⁴ Her canlının ölümü tadacağı ve bundan kaçınılamayacağı Kur'an-ı Kerim'in çeşitli ayetlerinde vurgulanmaktadır. (Ayrıntılı bilgi için bkz: Al-i İmran: 185; Enbiya: 35; Ankebut: 57; Tâhâ: 55; Hac: 7; Kıyamet: 3-4.)

⁵ Emine Yeniterzi, “Divan Şiirinde Ölüme Dair Bazı Hususlar” Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, S.4, Konya 1999, 87.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/6 Fall 2009*

duyulan keder, tutulan yas, ölene ait övgüler, sabır ve afiyet temennileri ifade edilmektedir.⁶

İslâmiyet etkisinde Divan edebiyatı, Tekke edebiyatı, Halk edebiyatı adları ile üç koldan gelişen ve inanç temelleri aynı esaslara dayanan edebî hareketlerin hepsinde ölüme bakış bir takım nüanslar dışında aynı şekilde değerlendirilmiştir. Özellikle tasavvufî şiirlerde, insanların gaflete düşmemeleri için, ölüm düşüncesinin daha sık işlendiği görülür. Birçok kişinin nazarında trajik bir hadise olarak görülen ölüm, Divan şâirinin düşüncesinde çoğunlukla vuslata giden yolda atılmış bir adım, bir aşama olarak değerlendirilmektedir.⁷

Ölüm temini ifade etmede şâirlerin çoğu zaman ecel kavramını kullandıkları görülmektedir. Ecel, Allah tarafından her canlı için önceden takdir edilen hayat süresi ve bu sürenin sonu olan ölüm vakti anlamında bir kelam terimi olarak dini terminolojide kullanılan bir kavramdır.⁸ Divan şiirinde ise çeşitli mecazlarla ve teşbihlerle ölüm ve ölümün çağrışımları olarak karşımıza çıkmakta, zaman zaman da “ecel tâzisi, münâdî-i ecel” gibi kullanım formlarında ölüm meleşti Azrail'e karşılık gelmektedir.

14.yüzyıl şâirlerinden Kayseri kadısı Şemseddin Mehmed'in oğlu Kadı Burhaneddin'in şiirlerinde de ölüm teması ve ecel kavramı yukarıda ifade edildiği biçimlerde yer almaktadır. Kadı Burhaneddin, Divan şiirinin kuruluş devresi diyebileceğimiz bir dönemde yaşamıştır. Şâirin yaşadığı devir, siyasi istikrarın tam olarak sağlanmadığı, içte ve dışta bir takım sıkıntıların devam ettiği bir döneme karşılık gelmektedir. Bu kaotik durum içinde halkın çoğunlukla dini eğilimli hareketlerin yaşandığı mekânlara sığınma temayülleri göstermesi, mânevî tatmin arayışlarına yönelmesi, huzuru bulma ihtiyacını giderek önemli hale getirmiştir.

Kadı Burhaneddin 1345 yılında dünyaya gelmiştir. XIII. Yüzyılda, Harezmi'den önce Kastamonu'ya, sonra Kayseri'ye yerleşen Oğuzlar'ın Salur boyuna mensup bir aileden geldiği ileri sürülmektedir.⁹ Küçük yaşlarda, babasının gözetiminde eğitime başlamış, Arapça ve Farsça, lügat, sarf, nahiv, hat, aruz, hesap ve

⁶ Mustafa İsen, Acıyı Bal Eylemek-Türk Edebiyatında Mersiye, Ankara, 1994, ss-22-39.

⁷ Mahmut Kaplan, “Divan Şiirinde Ölüm Düşüncesi”, Köprü Dergisi, S.76, Güz 2001, s.100.

⁸ Cihat Tunç, “Ecel”, TDV İslam Ansiklopedisi, İstanbul, 1994, C.10, s.380-382.

⁹ Abdülkerim Özaydın, “Kadı Burhaneddin”, TDV İslam Ansiklopedisi, C.24, İstanbul 2001, s.74.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/6 Fall 2009*

mantık gibi dersler almış, akli ve nakli ilimlerde çağının önderi olan Kutbeddin er-Râzî'den riyazi ilimler ve ilahiyat tahsil etmiştir. Mısır, Halep ve Şam'da tahsilini tamamladıktan sonra, 1364'te Eretnaoğlu Mehmed Bey tarafından Kayseri Kadılığı'na atanmıştır. Eretna Beyliği'nin 1380'de yıkılmasından sonra Sivas'ta hükümdarlığını ilan eden Kadı Burhaneddin, 1398'de Akkoyunlular'a yenilerek öldürülmüştür. Kadı, vezir, hükümdar, âlim gibi sıfatların sahibi olan Kadı Burhaneddin divan sahibi bir şâirdir. Türkçe, Arapça ve Farsça şiirler yazan şâir, hiç kaside yazmamış ve şiirlerinde mahlas da kullanmamıştır. Gazelleri ve özellikle de tuyuglarıyla meşhur olan şâir, sûfi olmamakla birlikte tasavvufa yabancı da değildir. Türkçe divanındaki gazel, rubai ve tuyuglarında kullandığı dil, 14. yüzyıl Azeri Türkçesi'nin özelliklerini taşımaktadır ve bu yüzden de, Kadı Burhaneddin yüzyılın Âzerî şâirleri arasında yer almaktadır.¹⁰

Kadı Burhaneddin hakkında çalışmaları bulunan Ali Alpaslan, şâirle ilgili olarak onun, çağının en kudretli dönemini yaşayan İran şiirinin etkisi altında kaldığını ifade etmektedir. Şiirlerinin bazı bölümlerinde İsfehâni, Enverî, Saveci, Sâ'dî ve Hâfız'a yaklaşan temayüller, benzerlikler ve ilhamların göze çarptığını ifade etmesi, şâir üzerindeki Fars şiiri etkisini ortaya koymasından önemlidir.¹¹ Şâirin, tek nüshası British Museum'da bulunan divanıyla ilgili olarak Muharrem Ergin ve Ali Alpaslan'ın çalışmaları bulunmaktadır.¹²

Şâir, divanında yer alan başta gazeller olmak üzere, rubai ve tuyuglarında ölüm kavramına ve bu sözcüğün çağrışımlarına sıklıkla yer vermiştir. Aşağıda divandan alınan örneklerde de görüleceği gibi şâirin ölüme yaklaşım biçimi, ekseriyetle âşığın sevgili uğruna canını feda edebileceğine dair estetik bir form içinde geliştirilen tahayyüllere dayanmaktadır. Divan şiirinin muhtevası dikkate alındığında, sevgiliye kavuşmak isteyen âşığın pek çok müşkille mücadele etmek zorunda olduğu görülmektedir. Bu zorluklar, şairler tarafından bir takım hayaller ve değişik mecazlarla ifade edilmekteydi. Tasavvuf kültürü de bu anlamda edebiyata, özellikle de şiire çok önemli katkıda bulunmuştur. Mistik yaklaşımla "sevgiliye ait olan canın, sahibine verilmesi gerektiği" anlayışı, âşığın vuslatı için önemli bir mesaj vermektedir.

¹⁰ Hatice Tören, "Kadı Burhaneddin-Edebî ve Tasavvufî Şahsiyeti", TDV İslam Ansiklopedisi, C.24, İstanbul 2001, s.75.

¹¹ Ali Alpaslan, Kadı Burhaneddin Divanından Seçmeler, Ankara 1977, s. XL.

¹² İlhan Genç, Örneklerle Eski Türk Edebiyatı Tarihi, İzmir 2008, s.245-246; "Kadı Burhaneddin", TDV İslam Ansiklopedisi, C.24, İstanbul 2001, s.74-75; Kemal Demirel, Kadı Burhaneddin 14.Yüzyılda Bir Türk Dehası, İstanbul, 2006.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/6 Fall 2009*

Kadı Burhaneddin'in durmak bilmeyen gayreti, cesur, saldırgan ve savaşçı ruh yapısı, onu mücadelelerle geçen sürekli ve hareketli bir hayatın içine çekmiştir. Şairin cesur kişilik özellikleri ve liderlik vasfı, mizacından ve yetişme tarzından ileri gelmektedir.¹³ O, dünyanın faniliğini, kâinatın varlığını, ölümün ibret alınması gereken bir durum olduğunu, şiirlerinde değişik biçimlerde dile getirmektedir:

Dünyâyı çoh sınıduh bir bûyimiş

Kamu âlem varlığı bir hûyimiş

Kaplan aslan ejdehâlar cümlesi

Ecelün kaynağında âhûyimiş

(K.Burhaneddin T 1377/1)¹⁴

“Dünyayı çok denedik, meğer o bir nefeslik kokudan başka bir şey değilmiş; bütün âlemin varlığı bir o, eşi ve benzeri olmayan Allah imiş; kaplan, aslan gibi yırtıcı hayvanlar ve ejderhaların hepsi ne kadar güçlü olursa olsun, sonunda ecel geldiği zaman hepsi birer ahu imiş.”¹⁵ Şâir, dünyaya ve dünyada doğumdan ölüme geçen sürece tanıklık ettiğini, pek çok sınımadan sonra tecrübe sahibi olduğunu söylerken âlemdeki bütün olayların sebep-sonuç ilişkilerini nihayetinde Allah'a bağlamakta ve soyut bir yapı olan ecel kavramını somutlaştırarak ecelin niteliğiyle ilgili ipuçları vermektedir. Son dizelerde şâir, ecel ile ilgili olarak, ecel avcısının elinde en korkunç ve yırtıcı varlıkların bile kolaylıkla ve korkusuzca yakalanacak birer av olduklarını söyleyerek ecelin gücünü, kuvvet ve kudretini tavsif etmektedir.

Kadı Burhaneddin'in şiirinde ecel kavramının kullanım formları arasında münferit kullanım biçimleri ile bu sözcükle yapılan terkipli yapıları görmek mümkündür. Farklı söyleyiş biçimleriyle ifade edilen “ecel” kavramıyla şâirin, ölüm ve ölüm meleği Azrail'e göndermede bulunduğu anlaşılmaktadır. “Ecel tâzisi, münâdî-i ecel” gibi terkipli kullanım biçimleri ile “ecelden aman yok, ecelden mehl olsa, ecelden canuma mühlet olsa, bana didi ki ecel” gibi ecel sözcüğünün kullanımları bize ölüm meleğinin soğukluğunu hissettirmekle birlikte ölümün hakikatinden uzak kalınamayacağını da göstermektedir:

¹³ Rıfât Araz, “Kadı Burhaneddin'in Kimlik ve Kişilik Yapısı ile Hayata Bakış Tarzının Tuyuglarına Yansıması”, Berceste, Yıl.5, S.54, s.25.

¹⁴ Muharrem Ergin, Kadı Burhaneddin Divanı, İstanbul, 1980, s.528-529.

¹⁵ Ali Alpaslan, a.g.e., s.299.

Merkebe var iken cehd idü ma'sûkuna irgil

Hîç kimse eccl tâzîsini üze degüldür

(K.Burhaneddin G 696/3)¹⁶

Çünkü alnumda yazılmışdı ezelden el-vedâ'

Pes nidâ kıldı münâdî-i eccl ki el-firâk

(K.Burhaneddin G 839/2)¹⁷

Kirpügün tîr olalı kaşun kemân

Bellü bildük yohdur ecclen amân

(K.Burhaneddin G 795/1)¹⁸

Zülfi gibi kemendiyile başum oynamah

Gösdereyüm ecclen eger bana mehl ola

(K.Burhaneddin G 585/2)¹⁹

Bu ışkî çü îsî göge gerek irüeydüm

Bilsem ki ecclen cânuma mühlet olaydı

(K.Burhaneddin G 330/5)²⁰

Didüm ki siniseverem bana didi ki eccl

Didüm ki sini seven niçe görmeye eccl

(K.Burhaneddin G 299/3)²¹

Kadı Burhaneddin'in şiirlerinde, zaman zaman öğüt verici mahiyetteki söyleyişler de yer almaktadır. Bu tür kullanımlarda veciz söyleyişler ya da atasözlerinden yararlanıldığı da görülmektedir. Şâire göre, dünyaya gelmiş insanoğlunun rahat bir şekilde, gayesiz, amaçsız, ruhsuz ve şuursuz biçimde yaşayıp yumuşak döneğinde ölmesi hoş görülmemektedir. "**Döşekte ölen yigit murdâr olur**" sözleriyle bu durumdaki kişileri açık biçimde ayıplamaktadır:

Özini eş-şeyh gören serdâr bolur

Ene'l-hak da'vî kılan ber-dâr bolur

Er oldur hak yolına baş oynaya

Döşekte ölen yigit murdâr bolur

(K.Burhaneddin T 1405/4)²²

"Kendini alçak, aşığı gören, -hayatında gurur, kibir gözetmeyen insan- yere göge sığmaz, baş tacı olur; "Ben Hakk'ım" davasında bulunan insan da -Hallâc-ı Mansur gibi- darağacına çekilir; er odur ki Hak yolunda liderliğe oynaya, -bu yolda başını feda etmekten çekinmeye- zira döşekte ölen yigit murdar olur" sözleri gayretin, ihtirasın, yiğitliğin, mertliğin sesi olarak dizelere yansıyan

¹⁶ Muharrem Ergin, a.g.e., s.274.

¹⁷ Muharrem Ergin, a.g.e., s.328.

¹⁸ Muharrem Ergin, a.g.e., s.311.

¹⁹ Muharrem Ergin, a.g.e., s.230.

²⁰ Muharrem Ergin, a.g.e., s.132.

²¹ Muharrem Ergin, a.g.e., s.118.

²² Muharrem Ergin, a.g.e., s.534.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/6 Fall 2009*

kırıntılar olarak düşünülebilir.²³ Özellikle son dizede yiğit olan kişinin döşekte, rahat içinde ölmemesi gerektiğine dikkat çekilerek rahata düşkünlük, tembellik, ilgisizlik, gamsızlık, hissizlik gibi insani zaafaların bireyi insan olma erdeminden uzaklaştıran unsurlar olduğu üzerinde durulmaktadır.

Kadı Burhaneddin'in şiirlerinde, ölüm ya da ecel kavramlarıyla daha çok aşka dair düşüncelerini dile getirdiği bölümlerde karşılaşılmaktadır. Sevgiliye ait güzelliklerin bütün teferruatıyla dile getirildiği bölümlerde şâir, âşığın canını feda edişini, şâirâne tablolar içinde paylaşır:

Yâr yüzinde incüdür dür-dânedür

Zülfi dâm u kara hâli dânedür

Yoluna ölür isem tutma aceb

Yâr için cân oynamah merdânedür

(K.Burhaneddin T 1409/3)²⁴

“Sevgilinin yüzündeki ince terler birer inci taneleri gibidir. Onun saçları tuzak ve yüzündeki kara beni ise yem tanesidir. Böyle bir sevgilinin yoluna ölürsem şaşma, şaşırma, sevgili için insanın canıyla oynaması yiğitçe bir davranıştır”²⁵ sözleriyle şâir, Divan şiiri geleneğine bağlı kalarak, sevgilinin terini inciye, saçlarını tuzağa, benini ise bu tuzakta kullanılan yeme benzeterek sevgilinin yolunda canını feda etmeyi yiğitlik olarak düşünmektedir.

Kadı Burhaneddin'in şiirlerinde sevgili için ölüm düşüncesinin ayrıntılarını da görmek mümkündür. Çoğu zaman sevgili için ölünebileceğini söyleyen şâir, sevgilinin ya da ondaki güzellik unsurlarının da öldürücü etkilerine değinmeden geçemez. Diğer divan şairleri gibi Kadı Burhaneddin de sevgilinin gözlerine dikkat çeker. Gözler, öldürücü bir etkiye sahiptir, gamze okları ise av peşindedir:

Gözleri gamze ohyile âdem öldürür

Şîrin budur ki la'li kılır kan bihattihi

(K.Burhaneddin G 122/2)²⁶

Şâir, gözlerin öldürücü, dudakların ise hayat verici, diriltici bir etkiye sahip oluşunu bir mucize olarak algımlarken bu konuda münkir olmadığını da ekler:

²³ Ali Alpaslan, a.g.e., s.299.

²⁴ Muharrem Ergin, a.g.e., s.534.

²⁵ Ali Alpaslan, a.g.e., s.299.

²⁶ Muharrem Ergin, a.g.e., s.48.

Gözün ile öldürüp la'lünle dirûdürsin

Ben mu'cizene şâhâ münkir degülem âhır

(K.Burhaneddin G 249/5)²⁷

Gözlerin öldürücü etkisi olmasının yanında şâir, sevgilinin hasta olmuş gözleri yoluna ölünmesi gerektiğini;

Gözleri bîmâr olmuş sen anun yolına öl

La'li ahyâdan dem urur gel kerâmet şimdi gör

(K.Burhaneddin G 1255/3)²⁸

sözleriyle ifade etmektedir.

Şâirin sevgili merkezli ölüm ve ölüme dair düşüncelerini iki grupta toplamak mümkündür. İlk olarak sevgili ekseninde bir genellemeden hareketle sevgili uğruna ölünebilecek durumlar ortaya konmuştur. Şâir, bu durumu yoğun olarak **yar yoluna öl-** biçiminde kullanmayı tercih etmiştir. Bu tür kullanımlarda şâir, âşğın sevgilinin yoluna öldüğü, sevgilinin yanında olduktan sonra hayatın da ölümün de anlamsız olduğu, sevgilinin güzelliğini gören gözün ölmeyi göze aldığı, sevgili yoluna ölümü kendi hayatından saydığı, sevgilinin cemalini görüp yoluna öldüğü, sevgilinin aklını ve gönlünü çaldığı, canını aldığı gibi sevgili merkezli çağrışımları, diğer divan şairlerinde olduğu gibi “**yoluna öl-**” biçiminde dile getirme temayülündedir.

Öldüm yoluna anun bilmezliği nedendür

Cândan tuzağ eyler ilmezliği nedendür

(K.Burhaneddin G 687/1)²⁹**Ne dirlik ne ölüm uçmağı nider**

Gören yârı elin elde bu gice

(K.Burhaneddin G 1140/6)³⁰

Ben gözümü severem hüsnüni sevdügiyçün

Ben cânımı severem yolunda öldügiyçün(K.Burhaneddin G 460/1)³¹**Ölür isem yolunda ben hayâta sayaram anı**

Şekâvet şâh işiginde bana hôşter sa'âdetdür

(K.Burhaneddin G 594/2)³²**Şâhâ sinün cemâlünü göreyim andan öleyim**

Susamışam visâlüne ireyüm andan öleyim

(K.Burhaneddin G 226/1)³³²⁷ Muharrem Ergin, a.g.e., s.99.²⁸ Muharrem Ergin, a.g.e., s.491.²⁹ Muharrem Ergin, a.g.e., s.271.³⁰ Muharrem Ergin, a.g.e., s.443.³¹ Muharrem Ergin, a.g.e., s.182.³² Muharrem Ergin, a.g.e., s.234.**Turkish Studies**

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic*

Volume 4/6 Fall 2009

Cânum u aklum ü gönül zülfün içinde yitdiler
Teşvîş eger olmaz ise tarayım andan öleyim

(K.Burhaneddin G 226/5)³⁴

Ölüm ve ölümün çağrışımlarına ikinci grupta, sevgiliyi bütün olarak görmenin ötesinde ayrıntılarla dikkat çekilmiştir. Bu bölümlerde sevgiliye ait güzellik unsurları, iyi hasletler ölüm için birer gerekçe oluşturmaktadır. Bu tür kullanımlarda şâirin, sevgilinin ayrıntılarını öne çıkarması, sevgiliye verilen değeri de ortaya koymaktadır. Klâsik şiirin sevgilisi lütûf sahibidir, onun **lütfu** için âşıklar canlarını feda etmekten kaçınmazken sevgilinin lütfu, ölü gönülleri hayata bağlamakta ve onlara can vermektedir:

Lutfi anun ölü gönülümü kılur diri

Pes kim diye bile ki anun kîmyâsı yoh

(K.Burhaneddin G 875/4)³⁵

Elifî boyını seven gişi mîmini göricek

Bile ki ölü diriltmek yine hem peyâamberîdür

(K.Burhaneddin G 395/3)³⁶

Ben soraram ki hâsiyeti ne tutağunun

Ki diri kılur ölüyi bir yâr eger çıha

(K.Burhaneddin G 286/4)³⁷

Şâir, sevgiliye ait ayrıntılarda, sevgilinin **dudaklarının** da lütfu gibi diriltici, hayat verici etkiye sahip olduğunu, bu yüzden de âb-ı hayat çeşmesine benzetilen dudaklar için ölünebileceğini, sevgiliye ve onun dudağına erişebilmek için pek çok müşkile katlandığını, âb-ı hayat peşinde olduğunu, bunu bulmadan ölmeyeceğini belirtir. Sevgilinin dudaklarındaki diriltici mucizeye inananlar için sevgiliye “lebünü ağzıma ver ki göreler” şeklinde çağrıda bulunmayı da ihmal etmez:

Öldüm lebün için ü lebün çeşme-i hayât

Âb-ı hayât ise iç ü bir sına mı diye

(K.Burhaneddin G 416/2)³⁸

Lebünü ağzuma vir ki göreler

Kılanlar ölü dirliğine inkâr

(K.Burhaneddin G 428/7)³⁹

Bunca zemân lebün için saçun karanusındayam

Âb-ı hayât kandadır sorayum andan öleyim

³³ Muharrem Ergin, a.g.e., s.90.

³⁴ Muharrem Ergin, a.g.e., s.90.

³⁵ Muharrem Ergin, a.g.e., s.341.

³⁶ Muharrem Ergin, a.g.e., s.158.

³⁷ Muharrem Ergin, a.g.e., s.113.

³⁸ Muharrem Ergin, a.g.e., s.166.

³⁹ Muharrem Ergin, a.g.e., s.170.

(K.Burhaneddin G 226/2)⁴⁰

Sevgiliye dair ayrıntılar arasında, sevgilinin cefasını çeken aşığın **vefâ** için ölebileceği belirtilirken, bunun yanında sevgilinin **saçı, yüzü** ve **güzelliği** için de can verilebileceği, sevgilinin dudaklarının kanlı görülmesinin de ölmek için bir gerekçe olabileceği farklı beyitlerde işlenmektedir:

Cefâsını çekerem ben vefâyiçün ölürem

Bu derd odına yanıp kîmyâyîçün ölürem

(K.Burhaneddin G 152/1)⁴¹

Saçında zulmete bağlamışam özüm özümü

Vefî yüzü güneşinde safâyîçün ölürem

(K.Burhaneddin G 152/2)⁴²

Lebünü kanlu görelî cân oldu ana fidâ

Bu niçe kanlu tutah hûn-behâyîçün ölürem

K.Burhaneddin G 152/4⁴³

Şâir, sevgiliye ait ayrıntılar arasında, sevgilinin **işveleri** için de ölünebileceğini dile getirirken, sevgilinin âşık için ağzından çıkaracağı “lebbeyk” sözünü bir asır ölmeye denk tutmaktadır.

Türkî gözi bu gönümü yasağa yitüre gerek

İşvelerünçün öleyim ki cânuma amân gelür

(K.Burhaneddin G 227/5)⁴⁴

İşkuna diyem lebbeyk yüz yıl öliben

Üsdümde eger bite bin dürlü giyâh

(K.Burhaneddin G 603/2)⁴⁵

Ölümü yaşam için bir dönüm noktası olmasından hareketle, zaman zaman sevgiliye kavuşmak için bir araç olarak gören şâir, yer yer de dünyadan ve sevdiklerinden ayrı kalışın hüznü olarak değerlendirmektedir. Şâir zaman zaman âşığın ikilemlerini de yansıtmaktadır. Elest meclisinde aşkın güzelliğine eren âşığın, dünyaya gelerek gurbete düştüğünü, bu güzelliklerden uzak kaldığını ve asıl vatana dönüş özlemini “**eremedim, varamadım, ereyim öyle öleyim**” sözleriyle açığa vururken diğer taraftan âşığın, sevgiliyi düste kendisiyle beraber gördüğünü tahayyül etmesi ve bu düşün yorumunu öğrenmeden ölmek istememesi bir ikilem oluşturmaktadır.

Bezm-i ezelde ireli cânuma ışkı hüsninün

İrimedüm varamadum ireyim andan öleyim

⁴⁰ Muharrem Ergin, a.g.e., s.90.

⁴¹ Muharrem Ergin, a.g.e., s.60.

⁴² Muharrem Ergin, a.g.e., s.60.

⁴³ Muharrem Ergin, a.g.e., s.60.

⁴⁴ Muharrem Ergin, a.g.e., s.91.

⁴⁵ Muharrem Ergin, a.g.e., s.237.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/6 Fall 2009*

(K.Burhaneddin G 226/4)⁴⁶

**Dün gece düşde ben sini binüm ile görür idüm
Bu düşümün ta'bîrini yorayım andan öleyim**

(K.Burhaneddin G 226/3)⁴⁷

Âşık, sevgili için pek çok müşküle katlanan bir yapıya sahiptir. Onun sevgiliye olan özlemi, hasreti, iştiyakı aynı zamanda onu mecalsiz de bırakır, sevgiliden ayrı kaldığı her an aslında aşığın ölümü anlamına gelmektedir:

Nigârâ öldürür bizi firâkun

Bize tâkat komadı iştiyâkun

(K.Burhaneddin G 252/1)⁴⁸

Kadı Burhaneddin'in şiirlerinde yer alan sevgili merkezli ölüm ve ecel kavramlarının sevgiliyle doğrudan olduğu gibi dolaylı biçimlerde kullanımlara, ölümle ilgili inançlara, âdetlere ve sosyal hayattan alıntılara yönelik kullanım formları olduğu da görülmektedir. Ölüm gerçeğinin her devirde ve dönemde geçerliliğini koruyan yüzünü hissettiren bu kullanımların bazen dini terminolojiye ait anlayışla, bazen de şâirane ifadelerle karşımıza çıkıyor olması ölüme dair çağrışımların yaşam alanımızdaki etkisini göstermesi bakımından dikkate şayandır. Şâirin divanında, bu açıdan dikkatimizi çeken tespitler şunlardır:

- **Haramdan uzak durmak:** Bir gün öleceğini bilen insanın gözünü ve özünü haramdan uzak tutması, sakınması gerektiği düşüncesi dini öğretinin yansıması olarak telakki edilebilir:

Hüsnünde gönül sayd ise nola depeleme

Ölem diyü salmamışam özüm hareme ben

(K.Burhaneddin G 320/2)⁴⁹

- **Nefsi öldürmek:** Nefsi terbiye etmek anlamında özellikle sufi öğretilerde önemli bir aşama olarak değerlendirilmektedir. Sevgili için nefsini öldüremeyen âşık, şâire göre şehid olmak yerine gazi durumuna düşer:

Ohmaya öldürimeyen sana nefsin

Kim ki şehîdün olur ise ola gâzî

(K.Burhaneddin G 70/4)⁵⁰⁴⁶ Muharrem Ergin, a.g.e., s.90.⁴⁷ Muharrem Ergin, a.g.e., s.90.⁴⁸ Muharrem Ergin, a.g.e., s.100.⁴⁹ Muharrem Ergin, a.g.e., s.128.⁵⁰ Muharrem Ergin, a.g.e., s.28.

• **Âşık öldürmek:** Bunun günah oluşuna dikkat çeken şâir, uydurma sözlere itibar edilmemesinin gerekliliğini vurgular. Buradan hareketle, sevenlerin ayrılmaması ve aralarına girilmemesi gerektiği konusunda ikazlar da çıkarılabilir:

Âşık öldürmek degül midür kubh

İy sözi mevzûn ü iy vechi hasen

(K.Burhaneddin G 650/8)⁵¹

• **Bin kez ölüp dirilmek:** Ölüp ölüp dirilmek biçimiyle de kullanılan bu deyim şâirin dilinde güç kazanmak, güçlenmek, diri duruma gelmek anlamında yer bulmaktadır:

Sini didüm sine degin senden usanmalı yoh bana

Bin gez ölüp dirilmişem ol sanuyı sanmamışam

(K.Burhaneddin G 957/7)⁵²

• **Ayrılık ölüm getirir:** Şâir, ayrılığın ölüm getirdiğini ifade ederken ten ve ruh ayrımına dikkat çekerek aşkın ruhu beslediğini tenin ise ölümlü olduğunu ileri söylerken aslında ruhun ebediliğini ima etmektedir:

Nola hecrinden anun ölür isem

Ki tenden ayru cân bulur te'ellüm

(K.Burhaneddin G 1005/3)⁵³

Ölmiş tenüme ışkı anun rûh degül mi

Gamzesiyile dil dahı mecrûh degül mi

(K.Burhaneddin G 1043/1)⁵⁴

Sonuç olarak Kadı Burhaneddin'in şiirlerinde ölüm ve onun çağrışımlarının önemli bir yer tuttuğu anlaşılmaktadır. Divanında tespit edebildiğimiz kadarıyla 120'ye yakın beyitte, doğrudan ölüm ve ecel kullanımlarının yer almış olması, bu düşüncenin şiire yansıyan boyutlarını ortaya koymaktadır. Şâirin nazarında ölüm, realitede olduğu gibi soğuk ve acı yüzüyle değil, sevgiliye yaklaşma yolunda bir tercih, ya da araç olarak ele alınmıştır. Ölüm ve çağrışımlarıyla ilgili olarak şâirin, deyimler ve veciz sözlerden yararlandığı, dini inanç ve uygulamalara göndermeler yaptığı görülmektedir.

⁵¹ Muharrem Ergin, a.g.e., s.257.

⁵² Muharrem Ergin, a.g.e., s.371.

⁵³ Muharrem Ergin, a.g.e., s.390.

⁵⁴ Muharrem Ergin, a.g.e., s.405.

KAYNAKÇA

“Kadı Burhaneddin”, TDV İslam Ansiklopedisi, C.24, İstanbul 2001, s.74-75.

ALPASLAN, Ali, Kadı Burhaneddin Divanından Seçmeler, Ankara 1977, s. XL.

TUNÇ, Cihat, “Ecel”, TDV İslam Ansiklopedisi, İstanbul, 1994, C.10, s.380-382.

YENİTERZİ, Emine, “Divan Şiirinde Ölüm Dair Bazı Hususlar” Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, S.5, Konya 1999: 116.

<http://tdkterim.gov.tr/bts> (E.T.:02.02.2009)

GENÇ, İlhan, Örneklerle Eski Türk Edebiyatı Tarihi, İzmir 2008, s.245-246.

DEMİREL, Kemal, Kadı Burhaneddin 14.Yüzyılda Bir Türk Dehası, İstanbul, 2006.

Kur’ân-ı Kerim ve Türkçe Anlamı, Diyanet İşleri Başkanlığı, Ankara, 1986.

KAPLAN, Mahmut, “Divan Şiirinde Ölüm Düşüncesi”, Köprü Dergisi, S.76, Güz 2001, s.100.

ERGIN, Muharrem, Kadı Burhaneddin Divanı, İstanbul, 1980.

İSEN, Mustafa, Acıyı Bal Eylemek-Türk Edebiyatında Mersiye, Ankara, 1994, ss-22-39.

ARAZ, Rıfat, “Kadı Burhaneddin’in Kimlik ve Kişilik Yapısı ile Hayata Bakış Tarzının Tuyuglarına Yansıması”, Berceste, Yıl.5, S.54, s.25.

Türkçe Sözlük, Türk Dil Kurumu, Ankara, 2005.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/6 Fall 2009*